

Емануела Иванова

ПЪРВОТО ПОСЛАНИЕ НА СВ. АПОСТОЛ ПАВЕЛ ДО КОРИНТЯНИТЕ В СЪВРЕМЕННИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Abstract: Emmanuela Ivanova, *The 1st Epistle of Apostle Paul to the Corinthians in the Modern Scholarship*.

The present article provides an overview of contemporary studies on the First Epistle to the Corinthians by Paul the Apostle. It analyzes research from various Christian traditions—Orthodox, Catholic, and Protestant.

Keywords: *Corinthians, Apostle Paul, Biblical Studies, Holy Scripture*

Св. апостол Павел е автор на повече от половината книги в Новия Завет. Роден е в град Тарс Киликийски в началото на I в. от родители евреи, които обаче имали и права на римски граждани (2 Кор. 11:22; Фил. 3:5; Деян. 22:28) и които според бл. Йероним произхождали от Галилея (*За бележитите мъже*, 5). Другото му име е Савел. От малък е възпитаван не само в истините на юдейската религия, но и в строг фарисейски дух. Като най-ревностен фарисей той преследва християните в Йерусалим и в цяла Палестина (Деян. 8:3). Присъства на убийството на архидякон Стефан с камъни и одобрява това дело. Образование получава в Тарс и в Йерусалим в школата на прочутия законоучител Гамалиил (Деян. 22:3). Овладеява и занаята на изработване на палатки (Деян. 18:3). Пътешествието му към Дамаск е означено от голямо чудо, което от гонител на християните го превръща в най-ревностен проповедник на Христовото благовестие (Деян. 9:3-8; 22:6-11; 26:13-16). Предприема три или четири мисионерски пътешествия, и съгласно преданието приема мъченическа смърт по време на гонението от император Нерон през 67 г. Като опорни точки за хронологията на живота на св. ап. Павел се приемат

управлението на Арета IV, цар на навутейците (9 г. пр. Хр.–40 г. сл. Хр.), проконсулството на Сергей Павел (47–48 г.), годината на изгонването на евреите от Рим по заповед на император Клавдий (41–54 г.), проконсулството на Галион (52–53 г.), седмичният ден на Пасхата (Деян. 20:6-7) през годината, когато ап. Павел се връщал в Йерусалим по време на третото си пътешествие (58 г.) и заместването (60 г.) на проконсула Феликс от проконсула Фест¹.

Посланията на апостол Павел могат да бъдат разделени на три категории² – послания, адресирани до конкретна църква, до група от църкви (окръжни) и до отделни лица (1 и 2 Тимотей, Тит и Филимон). Четири от посланията са написани по време на първите му римски окови, т.е. първия му арест – Ефесяни, Филипяни, Колосяни и Филимон. Според това деление *Първото послание до коринтяните* спада към първата категория.

В канона на Новия Завет посланията са подредени в зависимост от техния обем – най-голямото, до римляните, е първо, а най-краткото, до Филимон, е последно. *Първото послание до коринтяните* заема второ място според обема си от 16 глави.

В много от древните ръкописи (например кодексите А, В, С) посланията на св. апостол Павел са поместени след седемте съборни послания, доколкото техните автори принадлежат към кръга на 12-те апостоли, но в Синайския кодекс те непосредствено следват евангелията и предхождат Деяния апостолски.

Относно каноничността на разглежданото послание съмнения не са съществували.

Сведенията за Коринт и християнската община там очертават културно-историческия контекст на посланието. Градът е столица на римската провинция Ахаия – оживено и богато пристанищно селище, което се отличава с недобри нрави и религиозно разнообразие. Св. ап. Павел го посещава по време на второто и третото си пътешествие и основава там християнска общност. Осемнадесет месеца остава при Акила и Прискила, с които споделя общ занаят. В Коринт се намира и резиденцията на проконсула Галион, брат на Сенека, кое-

¹ Хр. Гяуров, *Живот и дейност на св. ап. Павла*, София: Унив. печ.: 1946, с. 4-8.

² Й. Каравидопулос, *Введение в Новия Завет*, Москва: Изд. ПСГУ 2007.

то се потвърждава от един делфийски надпис с послание на император Клавдий, посочващ годината 51¹. Сведения се съдържат в Деян. 18:1-8. От Коринт св. ап. Павел пише двете си послания до солуняни.

Съвременните изследвания върху *Първото послание до коринтяните* могат да бъдат разделени на трудове, разглеждащи цялото послание или определен въпрос, засегнат в него, и коментари. Те от своя страна могат да бъдат древни или съвременни. Като древни могат да бъдат посочени тези на Амвросиаст², св. Йоан Златоуст, Теодор Мопсуестийски, Теодорит Кирски, Генадий Константинополски, а като примери от съвременните могат да се посочат тези на Теофан Затворник, Юстин Попович, протодякон Р. Грозданоски и др. По отношение на конфесионална принадлежност изследванията са православни, католически и протестантски.

Посланията към коринтяните представляват образец за своя вид. Това не са разсъждения или трактати, а истински послания-писма и в тях са налични всички характерни особености на епистолярния жанр – увещания, похвали и порицания към адресатите, което им придава облика на лична среща, лична беседа. В тях се откриват и намеците, присъщи на приятелските писма и почти непонятни за външни читатели³. Много изследователи са на мнение, че посланията, които познаваме като *Първо* и *Второ Коринтяни* са само част от по-голяма кореспонденция, незапазена до нас в пълния си вид⁴.

Жанрът на посланието се определя като епистолярен. Послание е нов жанр, но и тук не бива да се пренебрегва приемствеността със Стария Завет в рамките на епистолярния жанр⁵. Писмата се използват главно в сферата на администрацията и политиката. Писмата, предназначени за широка публика, са рядкост в старозаветните жанрове. Представляват богословски размисли, които имат за цел да изяснят всесиλιето на Бога, нищожеството на идолите, съдбата на Израил и света, или смисъла на даден празник например. Писмата са

¹ Хр. Гяуров, цит. съч., с. 5.

² Вероятно Дидим Слепеца и др.

³ А. Сорокин, *Христос и Църковъ в Новом Завете*, Новоспаский мон. 2012, с. 172.

⁴ Пак там.

⁵ Н. Шиваров, *Херменевтика на Стария Завет*, София: НБУ, 2009. с. 79.

директни извори, но все пак са пропити с разбиранията, желанията и целите на своите автори¹.

Посланието като новозаветен жанр следва структурата: предисловие с указание за автора, адресата, приветствие и благодарности; корпус на посланието и заключение с поздрав и благослов. Предисловие в разглежданото послание са първите три стиха: „Павел, призван апостол Иисус Христов по воля Божия, и брат Состен – на църквата Божия в Коринт, на осветените в Христа Иисуса, на призваните свети, заедно с всички ония, които призовават името на Господа нашего Иисуса Христа на всяко място, у тях и у нас – благодат вам и мир от Бога Отца нашего и от Господа Иисуса Христа“. Заключение са последните шест стиха на 16 глава. Често апостолът е диктувал посланията си, като в края е добавял собственоръчно приветствие, за да засвидетелства истинността му, както това е направено в 1 Кор. 16:21. Възможно е и да не е диктувал текста дословно, а авторът да е предоставял на помощниците си да го оформят, което би обяснило разликата в стила и лексиката в отделните послания на св. апостол Павел. Самият корпус на посланието може да бъде разделен на теоритична и практическа част², както това прави Р. Евънс в проучването си, според което практическата част включва 5-16 глави.

В корпуса на посланието първите четири глави апостолът посвещава на сведенията, получени от „домашните на Хлоя“ (1 Кор. 1:11) и Стефан, Фортунат и Ахаик (1 Кор. 16:17) за разделенията в църквата. Според неговото учение „мъдростта на тоя свят е безумство пред Бога“ (1 Кор. 3:19) и противно на търсенето на личби и мъдрост от страна на иудеите и елините, той проповядва „Христа разпнатия, Който за юдеи е съблазън, а за елини – безумство, пък за самите призвани, както иудеи, тъй и елини – Божия сила и Божия премъдрост“ (1:24). Наличието на разделения означава, че коринтяните не са проумели в пълнота значението на кръстната жертва на Христос³. Апостолите са „служители Христови и разпоредници на тайните Божи“

¹ Пак там.

² R. Evans, *Judge for Yourselves. Reading 1 Corinthians*, London: Darton, Longman & Todd Ltd, 2003. p. 1.

³ Й. Каравидопулос, пак там.

(4:1). Петата глава разглежда случая на кръвосмешение: „блудство и то такова блудство, за каквото дума не става дори и между езичниците“ (5:1). Св. апостол Павел проявява настойчивост в изискването на нравствена чистота от християните. В шестата глава апостолът пише за обръщането към езически съд. На християни подобава сами да разрешават разногласията си, защото при тайнството Кръщение те са се очистили от предишните грехове (6:11).

Отговор на въпрос за брака и девството св. апостол Павел дава в седма глава. Обрязаните и необрязаните, робите и свободните, женените и неженените е добре да остават в званието, в което са призвани, „защото времето нататък е късо“ (7:29). Той напомня за Божията заповед, а, ако такава няма, говори от себе си „но ви давам съвет“ (7:25). Въпросите за идоложертвеното са разгледани в 8-10 глава. Християните са свободни да ядат всичко, защото „Господня е земята и онова, що я изпълня“ (10:26), но трябва да уважават съвестта на ближните си – „щом храната съблазнява брата ми, няма да ям месо никога, за да не съблазня брата си“ (8:13), „всичко за слава Божия вършете“ (10:31).

Нередностите, които са се случвали по време на вечеря Господня, апостолът изправя в 11-та глава, като посочва и опасните последици от недостойното причастяване. За духовните дарби св. апостол Павел дава наставления в 12-14 глави. Сами по себе си тези дарби не притежават смисъл освен за назидаване чрез тях на ближните. Те са временни и са само предвкусване на богатата на бъдещия век. От всички тях остават само вярата, надеждата и любовта, най-голяма от които е любовта (13:13).

В 15-та глава апостолът се обръща към тези, които се съмняват в истината за възкресението на мъртвите или напълно я отричат, както и към елините и философите, които, макар и да вярват в безсмъртието на душата, не приемат учението за възкресението с тяло. В 16-та глава апостолът наставлява за събирането на милостиня, споделя по-нататъшните си планове и представя на коринтяните Тимотей¹.

¹ И. Кондаков, *Тълкувание на Първото послание на св. ап. Павла до коринтяните*, София: Синодално изд. 1959.

Езикът на посланието е новозаветният гръцки¹ – ἡ κοινὴ γλῶσσα. Това е говоримият гръцки език от епохата на цезарите с известни лексикални и синтактични влияния на латинския и арамейския език², първият от които е официален език в империята, а вторият – родният език на авторите. Говори се и от римляните в пределите на Римската империя вследствие от разпространението му от времето на Александър Велики. Стилът на посланието се определя като висок литературен, макар и не на нивото на стила на св. ев. Лука. Езикът на апостол Павел разкрива едновременно добро познаване на елинската култура и юдейско образование. Илюстрация на това в конкретното послание е позоваването му на Менандър от IV в. пр. Хр.³: „Лоши беседи развалят добрите нрави“ (1 Кор. 15:33). Старозаветните цитати, които използва, са според Septuaginta и като цяло езикът му е повлиян от този превод⁴.

В литературно отношение се открояват използваните анафори: „не мнозина..., не мнозина..., не мнозина...“ (1:26), антитези: „за ония, които гинат, а за нас, които се спасяваме“ (1:18), асиндетон: „изведнъж, в един миг, при последната тръба“ (15:52), хиазъм: „защото призваният в Господа роб бива Господен свободник“ (7:22), омиотелии: „Ако ногата каже... И ако ухото каже...“ (12:15-16), параномасии: „защото това тленното трябва да се облече в нетление, а това смъртното – да се облече в безсмъртие“ (15:53), полисиндетон: „в немощ, в страх, и в голям трепет“ (2:3), риторични въпроси: „Нима Христос се е разделил? Нима Павел биде разпнат за вас? Или в име Павлово се кръстихте?“ (1:13), ентимеми: „И ако светът бъде съден от вас, то вие недостойни ли сте да съдите най-малките работи?“ (6:2), филипики: „Нима не знаете, че телата ви са Христови членове? И тъй, да взема ли членовете на Христа и да ги направя членове на блудница? Съвсем не!“ (6:15)⁵.

¹ Х. Гяуров, „История на новозаветния гръцки текст“, ГДА, 1947-1948, с. 6-16.

² А. Милев, „Новозаветния гръцки език“, ГДА, 1971-1972, с. 44.

³ Й. Каравидопулос, пак там.

⁴ J. Fitzmyer, *First Corinthians. A New Translation with Introduction and Commentary*, Yale University Press, 2008. p. 65.

⁵ Пак там.

Сред множеството богословски теми, разгледани в посланието – кръста, второто пришествие, покаянието, изкуплението, кръщението, евхаристията, като основна може да се определи темата за единството на Църквата, която е и повод за написването на посланието. Особено място сред тези теми заема възкресението.

В 15 гл., наричана Евангелие на Павел¹, авторът напомня на коринтяните благовестието, което им е предал за смъртта на безгрешния Божи Син за изкупление на всички, за Неговото погребение и възкресение в точно съответствие с Писанието и с апостолската вяра. Без вяра във възкресението всички трудове са напразни.

Традиционният пасхален поздрав „Христос възкръсна!“ – „Наистина възкръсна!“ е отзвук на думите на ангела, когото жените мироносици намерили при гроба (Мат. 28:6). Възкресението Христово е основата на християнската вяра. Възкресението е връхната точка в четирите евангелия. Св. апостол Павел започва *Посланието си към римляните* с позоваване на възкресението като гарант за апостолството си. Много пасажии в апостолските послания приличат на пасхална проповед, например 1 Петр. 1:3: „Който по голямата Си милост чрез възкресението на Исуса Христа от мъртвите ни възроди за жива надежда“. В книга *Деяния на светите апостоли* учениците на Господ Исус Христос многократно са представени като свидетели на възкресението (1:22; 2:32; 3:15)².

Текстът на 1 Кор. 15 гл. е единственият в целия Нов Завет, в който специално се говори за важността на вярата във възкресението на мъртвите изобщо и във Възкресението Христово преди всичко³.

Опоненти на апостола и разпространяваното от него учение твърдели, че „нямало възкресение на мъртви“ (15:12), те отричали възкресението на телата. Възкресението на материалното тяло е в противоречие с основополагащата представа в гностицизма за дуа-

¹ *Библейские комментарии отцов Церкви и других авторов 1-8 веков. Новый Завет.* Ред. Дж. Брей, *Первое и Второе послания апостола Павла к коринфянам*, Москва, 2006, с. 210.

² Judith Kovacs, *1 Corinthians. Interpreted by Early Christian Commentators*, Michigan: Eerdmans, 2005. p. 10.

³ А. Сорокин, цит. съч., с. 187.

лизма на духа и материята. Разглежда се въпросът за естеството на възкресението: „как ще възкръснат мъртвите и в какво тяло ще дойдат“ (15:35) като отзвук и продължение на Иисусовите думи от Йн. 12:24 „Истина, истина ви казвам: ако житното зърно, паднало в земята не умре, остава си само; ако ли умре, принася много плод“¹ – „Безумецо, това, що ти сееш, няма да оживее, ако не умре... Тъй е и възкресението на мъртвите: сее се в тление – възкръсва в нетление; сее се в безчестие – възкръсва в слава; сее се в немощ – възкръсва в сила; сее се тяло душевно – възкръсва тяло духовно“ (15:37-44). Следват основополагащите за сотириологията думи², че в Христа човекът като Адам, сътворен от земна пръст по образ и подобие Божие, получава възможност да започне отначало: „Тъй е и писано: „първият човек Адам стана жива душа, а последният Адам – животворен дух“ (15:45).

Очертават се интертекстуалните връзки на *Първото послание до коринтяните* с останалите послания като продължение на евангелията, от една страна, и със самите евангелия, от друга, в канона на Новия Завет. Всички автори на новозаветните книги свидетелстват за възкръсналия, за живия Христос – „Вече не аз живея, а Христос живее в мене“ (Гал. 2:20)³.

В *Първото послание до коринтяните* е засвидетелствана и една от първите вероизповедни формули, съвременни на устната проповед, предшестваща писмената: „Аз ви предадох най-напред онова, което бях и приел, че Христос умря за греховете ни, според Писанията, че Той бе погребан и че на третия ден възкръсна, според Писанията, и че се яви на Кифа и след това на единайсетте“ (15:3-5)⁴. Тези формули на вярата изразяват същината на раннохристиянския катехизис и учението на Църквата за рождението, страстите, смъртта, погребението и възкресението на Иисус Христос.

Единствено в това послание е запазена древната молитвена формула „маран-ата“⁵, транслитерирана от арамейски – „дойди, Гос-

¹ Пак там.

² Пак там.

³ Пак там.

⁴ Й. Каравидопулос, пак там.

⁵ J. Fitzmyer, op. cit., p. 56.

поди“ (16:22).

Следват някои от насоките, които поемат съвременните автори, занимаващи се с проблематиката. Р. Грант¹ изследва начините, по които св. апостол Павел се стреми да въздейства на църковната община в Коринт, разглеждайки града в контекста на отминала елинска демокрация и настояща реалност на римска колония. Гръко-римската култура, икономика и политика, които проучва, всъщност открояват ролята на св. ап. Павел като апостол и пастир. Р. Евънс² в противовес на горното изследване, което изтъква авторитета и дори авторитарността на Павел, подхожда към насърчителните му слова „съдете сами“ като към ключови за естеството на служението му и повдига различни въпроси за авторитета. Б. Глад³ търси вероятните старозаветни основи за изричането на една от най-неясните фрази на св. апостол Павел. Защишава становището, че мисленето на св. апостол Павел относно Иисус Христос като „животворящ Дух“ в 1 Кор. 15:45 е оформено от *Битие*, по-специално 5:3. Изследва връзката с Бит. 2:7. Обобщава, че както образът на Адам се предава на Сет, така и образът на Иисус Христос се предава на вярващите.

К. Янсен⁴ се занимава с въпросите за естеството на тялото на възкресението. Св. апостол Павел не разглежда тези въпроси от гледна точка на естествените науки, а от позицията на вярата в животворящия Бог. Животът „в Христа“ е неподвластен на смъртта, представлява активен живот в Светия Дух. А. Джонсън⁵ пише за различията между ψυχικός и πνευματικός, „новата твар“, приемственост и прекъсване и проблема „плът и кръв“ – 1 Кор. 15:50.

Н. Перин⁶ проследява евентуални общи мотиви между *Първото послание до коринтяните* и религията на Озирис като употребата

¹ R. Grant, *Paul in the Roman World. The Conflict at Corinth*, London, 2001.

² R. Evans, *ibid.*

³ B. L. Gladd, “The Last Adam as the 'Life-Giving Spirit' Revisited: A Possible Old Testament Background of one of Paul's Most Perplexing Phrases”, *WestTheolJourn* 71, 1993, pp. 297-309.

⁴ C. Janssen, “Mit welchem Körper werden wir auferstehen? Auferstehung und Neuschöpfung in 1 Kor 15”, *BibKirch* 64, 1993, pp. 93-98.

⁵ A. Johnson, “Le 'corp spirituel' de 1 Corinthiens 15”, *Hokhma* 95, 1993, pp. 84-91.

⁶ N. Perrin, “On Raising Osiris in 1 Corinthians 15”, *TynBull* 58, 2008, pp. 117-128.

на знака на семето като илюстрация на възкресението, понятието за „тяло духовно“ и език, който се използва да обозначи мистичен съюз в божеството. Оборва основанията за подобна прилика. Христологичната и есхатологичната значимост на възкресението в посланието на св. апостол Павел подчертава фундаменталната му противоположеност на тази митология. А. Тисълтън¹ търси паралели и резонанси, които да съответстват на днешното време. Изследва проучванията от последните 15 години, за да открие възможностите за това. Разглежда икономическата и социална среда в Коринт през I в., търси свидетелства за това, че културни явления като съперничество и себеизтъкване са въздействали на отношенията в Църквата. Противопоставят им се свободата и споделянето на разпятието на Христос (1 Кор. 6:19-20). В коментара на К. Бломбърг² текстът на посланието е разгледан от три различни ъгъла. Първият е оригиналното значение – включва кратък преглед на структурата на всяка отделна част, разясняване на по-особени думи или изрази и перифразирание или обобщаване на основните моменти в текста. Преход към различен контекст включва нужната информация за пренасянето от Коринт през I в. към различно време или култура, т.е. прави възможно интерпретирането на текста в различен отрязък от историята или сравнението с друго библейско учение, свързано с темата. Формулират се откъдени принципи, които и чрез които надскачат първоначалната обстановка на разглеждания пасаж. И накрая, в съвременна значимост текстът се съотнася към съвремието. Схемата е заимствана от Дж. Кухачек – разбиране на първоначалната ситуация, определяне на принципите, които текстът отразява, и прилагането на тези общовалидни принципи в съвременни ситуации.

Католическите проучвания са представени в лицето на Й. Фитцмайер³. В своя обемен труд той представя превод на посланието, въведение, в което разглежда историческите обстоятелства при написването на посланието, езикови и стилистични негови характерис-

¹ A. C. Thiselton, “The Significance of Recent Research on 1 Corinthians for Hermeneutical Appropriation of This Epistle Today”, *Neotestamentica* 40, 2007, pp. 320-352.

² C. Blomberg, *1 Corinthians (from Biblical Text to Contemporary Life)*, Michigan, 1995.

³ J. Fitzmyer, *ibid.*

тики, както и учението на св.апостол Павел, предадено в посланието, като поотделно се спира на христорологията, теологията, пневматологията, еклесиологията, антропологията и сотириологията, предадени там и предлага цялостен коментар.

Сред православните автори протоiereй Александър Сорокин отнася посланието към най-ярките и характерни Павлови послания по богатство на богословската мисъл и по личностна наситеност. Богословското му значение се състои в това, че при цялото разнообразие на проблемите и при този голям обем, разсъжденията спираловидно се връщат към един важен, дори единствения важен въпрос относно Благата вест: как да се изгради животът в Христа на всеки вярващ в съотнесеност с Църквата като общност и как да се изгради животът на Църквата в цялост, т.е. какво представлява животът в Христа като живот в Църквата и какво представлява животът в Църквата като живот в Христа¹. Това позволява на св. апостол Павел накрая да стигне и до най-важния сотириологичен проблем, който и днес е актуален и то, вероятно, повече от всякога: на какво се основава спасението в Исус Христос, спасение непременно в Църквата. Спира се на масовата практика на нашето съвремие *Църква* да се заменя с *християнство*, като вторият термин и от граматична, и от стилистична страна предполага аморфност и безличие, докато Църква се свързва с представата за организация на йерархия от свещенослужители, но и на някаква общност, в която съществуват повече или по-малко лични вътрешни отношения. С по-високото осъзнаване и ценене на собствената индивидуалност, нараства страхът от един колектив, който може да я пожертва. Докосва се и до други наболели теми като наследството на комунизма в религията и различните конфесионални представи за Църквата като непреодолима стена в икуменизма.

При изследването на историческите и социални предпоставки за написването на посланието авторът защитава тезата за три посещения на св. апостол Павел в Коринт и предаване на наставленията му в първоначално четири на брой послания. Р. Грозданоски в свое-

¹ А. Сорокин, пак там.

то тълкуване на посланието¹ го разглежда като едно от най-големите не само по обем, но и по съдържание. Подчертава тематичното разнообразие, което прави посланието привлекателно за аудиторията. Както и въобще Св. Писание посланието звучи съвременно и днес и храни душата на читателя. Представените теми, разработени в класическия стил на ап. Павел, са вечни и винаги актуални. Авторът приближава библейските теми до съвременния човек в опита си да му помогне в духовното израстване. Прот. И. Кондаков² подготвя разработка, която цели да окаже помощ на българското свещенство в пастирските му трудове и задължения и при провежданите ежегодно изпитни събеседвания, чрез които се добиват нови знания и се опресняват стари. Нужно е всеки духовник да познава Св. Писание. Пастирите в Христовата църква са строителите на царството Божие. Те изграждат дома Божий в душите на вяроващите с помощта на различни материали, като най-подходящ от тях е Божието слово. С него могат да се отбиват нападките срещу вярата като с меч, както и да се храни душата.

Разностранно по съдържание, *Първото послание до коринтяните* е проникнато от обединителната нишка на любовта – от встъпителните думи до заключителните приветствия. На любовта е отделено специално място в посланието в добре познатата на всички 13 глава. Тя струи от всеки ред на посланието, усеща се дори в заплахите и изобличенията на апостола, които всъщност дори са продиктувани именно от любовта, която той храни към тях, тъй като само бащинската му любов може да предизвика такава загриженост за младата църковна общност. Химнът на всепобеждаващата любов трогва всяко сърце в старанието на ап. Павел да изцели раните на основаната от него община, защото „любовта е по-вечна дори от самата вечност“³.

¹ Р. Грозданоски, *Прво послание на светиот апостол Павле до коринтяните*, Скопје, 2009.

² И. Кондаков, пак там.

³ Р. Грозданоски, цит. съч., с. 216.